

SUGRĮŽTANTYS NUMIRĖLIAI: „NETRADICINĖ“ LAIDOSENA LIETUVOS VIDURAMŽIŲ SENKAPIUOSE

Gintautas Vėlius

Docentas, daktaras
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Archeologijos katedra
Tel. 2 68 72 84
El. paštas: archvelius@gmail.com

Įvadas

Laidojimo paminklų ypatybės – vieta, forma, turinys, jų analizės rezultatai – dažnai būna išeities taškas apibrėžiant kultūras, gentis, atskiras palaidotųjų bendruomenes. Gyvensenos ir pomirtinio pasaulio suvokimo eiga suponavo laidojimo paminklų dinamiką. Laidojimo papročių, taigi ir paminklų specifiniai bruožai dažniausiai suprantami ir traktuojami kaip bendruomenę vienijantys ir ją išskiriantys iš kitų veiksniai. Laidosenos forma neretai laikoma pagrindiniu kultūros savitumo rodikliu – Kapų su akmenų vainikais kultūra, Rytų Lietuvos pilkapių kultūra ir t. t. Tačiau daugelyje tyrinėtų įvairių epochų kapinynų susiduriame su kapais, kurie dėl vienokių ar kitokių išskirtinių ypatybių įvardijami kaip netradiciniai. Vieno kapinyno kontekste kitaip įrengtas kapas ar palaidotas mirusysis gali būti suprantamas kaip netradicinis. Tačiau, vertinant tam tikros kultūros ar epochos kapinynų visumą, netradiciniai kapai įgauna gilesnę prasmę. Dažni neordinarinės laidosenos atvejai leidžia kalbėti apie tradiciją dėl tam tikrų

priežasčių kai kuriuos mirusiuosius laidoti kitaip. Todėl terminas „netradicinė“ laidosena iš esmės nėra tinkamas ir toliau vartojamas kabutėse.

Laidotuvių, kaip ir kiekvieno gyvenimo etapo, papročiai bei ritualai turėjo gilią prasmę ir buvo būtini. Kiekvienas veiksmas, pradėdamas mirusiojo prausimu, guldymu ant lentos ir baigiant šermenimis, turėjo tam tikrą sakralinę reikšmę. Noras padėti mirusiojo vėlei ir baimė užsitraukti jos nemalonę lemdavo skrupulingą laidotuvių papročių bei ritualų vykdymą. Todėl, kalbant apie kapinynuose aptinkamus „kitokius“ kapus, atmetinas atsitiktinumo ar atsainumo laidojant veiksnys. Šie kapai neturėtų būti suprantami tik kaip „netradiciniai“, nes kiekvienas jų iliustruoja tam tikrus to meto laidotuvių papročius ir ritualus.

Istorinių laikų epochos pradžioje Lietuvos kapinynuose pastebimi ryškūs laidojimo papročių niveliacijos procesai. Mirusiųjų deginimo paprotį keičia inhumacija, nyksta tarpgentiniai skirtumai. Mirusiuosius imta laidoti nedegintus, suvienodėja kapuose aptinkamų įkapių tipai, net lai-

dojimo paminklų terminijoje kapinynus keičia senkapiai. Šie procesai siejami su valstybės gimimu ir, suprantama, krikščionybės plitimu. Diskutuojama tik, kada šis pomirtinio pasaulio supratimo lūžis įvyko – ar tik po oficialaus Lietuvos krikšto 1387¹, ar kur kas anksčiau², o gal apskritai jokio ryškesnio lūžio nebuvo. Tačiau XIV–XV a. ar net dar vėlesnių senkapių kontekste vis dėlto neretai aptinkama kitokių, „netradicinių“ kapų. Krikščioniškose kapinėse paprastai visi mirusieji laidojami tvarkingai aukštelininkai, galva į vakarus arba bažnyčios altorių, be jokių įkapių. Tik dvasininkai laidoti atvirkščiai, galva į rytus, tai yra veidu į ganytą bendruomenę.

Tyrinėjant XIII–XIV a. Kernavės kapinyną, dėmesį patraukė penki „netradiciniai“ kapai. Du vyrai (kapai nr. 86 ir 155) bei moteris palaidoti kniūbsti arba beveik kniūbsti, vienas vyras ant dešinio šono (kapas nr. 153), viena moteris (kapas nr. 133) aptikta nukirsta galva ir rankomis ties alkūnėmis³. Kapų, kuriuose mirusieji aptinkami palaidoti kniūbsti, ant šono, nukirsta galva arba galūnėmis, jau krikščioniškos Lietuvos senkapiuose aptinkama ir daugiau. Tačiau daugeliu atvejų šie kapai Lietuvos archeologų tik įvardijami kaip netradiciniai, per daug nesigilinant į tokios laidosenos priežastis. Tik E. Svetiko monografijoje „Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai“ neordinariai laidosenai skiriama pakankamai dėmesio⁴. Beje, A. Svetiko kasinėtas Aly-

taus XIV a. pab.–XVIII a. kapinynas yra vienintelis Lietuvoje beveik visiškai ištirtas tokio pobūdžio paminklas. Monografijoje autorius, dažniausiai remdamasis katalikų bažnyčios liturgine praktika, interpretuoja „netradicinius“ alytiškių kapus, taip pat pateikia „ne taip“ palaidotųjų statistinius duomenis iš kitų tyrinėtų Lietuvos senkapių. Vis dėlto, turint omenyje pomirtinio pasaulio sampratos ir laidotuvių papročių sakralumą bei konservatyvumą, ypač kalbant apie to meto provincijos bendruomenes, liko neįvertinti turtingi tautosakiniai klodai, galintys tapti raktu menant „netradicinės“ laidosenos mįslės. Juo labiau tai, kaip „uoliai“ parapijiečiai laikėsi liturginių praktikų lydėdami Anapilin artimuosius, kur, beje, kunigas būdavo apskritai retas svečias, kuo iškalbingiausiai liudija daugybė XVII ir net XVIII a. bažnyčių vizitacijų iškalbingų protokolų, pranešimų, metinių ataskaitų, visuotinių potvarkių ar įsakmių nurodymų⁵.

Nukirsdinta moteris

Minėtame XIII–XIV a. Kernavės kapinyne visi mirusieji laidoti nedeginti, galva į vakarus arba artima vakarams kryptimi. Tai jau krikščioniškos laidosenos tradicija. Tačiau Kernavės bendruomenėje egzistavusį religinį sinkretizmą dar liudija paminklo geografija – senkapis įrengtas toliau nuo miesto, o ne bažnyčios ar cerkvės šventoriuje, gausios įkapės kapuose, pagoniška papuošalų ornamentika ir kiti veiksniai. Iš 292 kapų 5 buvo „netradiciniai“. Du vyrai (86 ir 155 kapai) bei moteris (142 kapas) palaidoti kniūbsti arba beveik kniūbsti, vienas vyras ant dešinio šono (153 kapas). Viena moteris (133 kapas) palaidota nukirsta galva bei rankomis.

¹ *Zabiela G.* Laidosena pagoniškoje Lietuvoje // Lietuvos archeologija. 1998, t. 15, p. 368.

² *Vėlius G.* Istoriniai šaltiniai apie mirusiųjų deginimą Lietuvoje, išimtyms ar taisyklė // *Lituanistica*. 2001, Nr. 1 (45), p. 65–72.

³ *Vėlius G.* Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV amžiuje. Vilnius, 2005, p. 38–39.

⁴ *Svetikas E.* Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai. Vilnius, 2003, p. 149–155.

⁵ *Vėlius N.* Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. Vilnius, 2003, t. III, 2005, t. IV.

Archeologinių bei osteologinių tyrimų duomenimis, 133 kape 45–50 metų amžiaus moteris palaidota aukštiešniška, ištiestomis kojomis. Kaukolė gulėjo kairiojo raktikaulio srityje, pakauškauliu stuburo link. Rankų dilbiai bei plaštakų kaulai aptikti tarp mirusiosios blauzdikaulių. Ausų srityje surasti puošnūs sidabriniai paauksuoti žiedo formos auskarai, kurių vienas galas užsibaigia zoomorfine (drakono ?) galvute, prie rankų dilbių kaulų – iš metalizuotų siūlų (sidabras ?) austos juostelės fragmentas. Konstatuota, kad kapas vėlesniais laikais suardytas nebuvo. Galva bei rankos nukirstos dar nesuirus minkštiesiems audiniams, nes tiek apatinis žandikaulis, tiek plaštakų kaulai aptikti anomiškai tvarkingi, savo vietoje. Tai liudija ir auskarų suradimo vieta – mirusiosios ausų srityje. Jei kapas būtų suardytas vėlesniais laikotarpiais, auskarai būtų nukritę. Ar moters nukirsdinimas buvo mirties priežastis, ar ji mirė anksčiau, lieka neaišku. Kas buvo ši moteris, kodėl ji buvo nukirsdinta, kokie buvo taip ją palaidojusių motyvai? Vien archeologinių tyrimų duomenys į šiuos klausimus neatsako.

Pastarojo kapo „laidosenai“ publikuotų analogų Lietuvos archeologijos medžiagoje yra nedaug. 1957 m. A. Tautavičius, tyrinėdamas Vilniaus Žemutinėje pilyje buvusios Šv. Onos-Barboros bažnyčios vidų, aptiko mirusiojo griaučius nukirsta ir po pečiais pakišta galva, taip pat kapą moters, kurios nukirsti blauzdikauliai kartu su pėdų kaulais gulėjo šlaunikaulių srityje⁶. Visą seriją panašių kapų, kuriuos autorius įvardija kaip vaiduoklių, Alytaus kapinyne konstatavo E. Svetikas. Šešiuose suaugu-

siųjų kapuose kaukolė buvo apversta arba išjudinta iš vietos, net 20 kapų kaukolių apskritai nerasta, trijuose jų išlikęs tik apatinis žandikaulis, kai kuriuose kapuose trūksta ne tik kaukolių, bet ir dalies rankų kaulų. Autoriaus nuomone, palaidotųjų kai kuriuose kapuose galva, rankos ar kojos galėjo būti nukirstos ir išmestos iš kapo kaip vaiduoklių⁷. Tačiau pats A. Svetikas pažymi, kad kapų, kurių duobių kontūrus pavyko išskirti, yra nedaug⁸. Taigi, juos tampa sunku interpretuoti, neaišku, ar visais atvejais susiduriame su „vaiduoklių kapais“ ir tam tikrais ritualais, ar su vėlyvesniais kapaviečių suardymais.

Daugeliu laidotuvių papročių bei ritualų stengtasi mirusiajam įsiteikti siekiant ramybės tiek jam, tiek likusiems gyviems. Tačiau šiuo atveju įžvelgiamas aiškiai negatyvus požiūris į mirusiąją. Egzekucijos kaip bausmės akto už mums nežinomas nuodėmes galimybė čia mažai tikėtina, nes mirusioji palaidota su puošniais, analogų neturinčiais auskarais. Be to, panašu, kad moteris iš pradžių buvo paguldyta į kapą tvarkingai, kaip eilinė bendruomenės narė. Tai rodo kapo vieta kapinyne, o ne už jo ribų, taip pat skeleto padėtis – aukštiešniška, kojos ištiestos, orientuota į vakarus.

Kita galima moters nukirsdinimo priežastis sietina su nekrofobinio pobūdžio tikėjimais bei papročiais, kurių apstu mūsų mitologinėse sakmėse bei pasakojimuose. Pasakojama, kad kartais mirusieji grįždavę ir bauginavę bei įvairiai kenkdavę gyviesiems. Tokiu atveju mirusįjį ekshumodavo ir nukirsdindavo. Vaiduliais, vaiduokliais, vaidinuokliais, velionimis,

⁶ Tautavičius A. Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1957–1958 m. // Mokslių Akademijs darbai. 1959, t. 1 (6), p. 120.

⁷ Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai, p. 154–155.

⁸ Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai, p. 147.

nelaikiais, prisidavėjais, kraujasiurbiais arba vampyrais dažniausiai tapdavo mirę ne laiku, ne sava mirtimi, dėl nelaimingo atsitikimo, nužudyti ar savižudžiai, ypač pakaruokliai, taip pat prasikalę ar nusidėję, burtininkai ir bedieviai. Pasakojimuose grįžtantys numirėliai realiame gyvenime dažniausiai taip pat būdavo traktuojami kaip neigiamos asmenybės: piktas ponas, nedoras žmogus, įkritęs į degtinę arba miręs be kunigo, nėjęs išpažinties, merga, su velniu susidėjusi, ir t. t.

Anot pasakojimų, mirusįjį iškasdavo bei nukirsdindavo dažniausiai specialiai tam samdomas ir reikalą išmanantis žmogus. Kertama ne bet kaip, o „atstupstu li-dziumi“. Nukirsta galva būdavo dedama mirusiajam tarp kojų tam, kad jis jos rankomis nepasiektų ir vėl neužsidėtų. Įdomu, kad daugelyje pasakojimų taip žmonėms gintis nuo vis sugrįžtančio vaiduoklio pataria kunigas. Ne vieną tokį pasakojimą surinkęs Jonas Balys rašo: „Tai nėra lietuvių išradimas, tačiau atrodo, kad šitokia žiauri priemonė dar ne taip seniai iš tikrųjų pasitaikydavo mūsų krašte.“⁹ J. Balio nuomone, pagonybės laikais „gyvas numirėlis“ nebūdavo priešiškas gyviesiems. O negatyvus požiūris į mirusiuosius kaip pavojingus, keliančius grėsmę gyviesiems, yra vėlyvesnis ir ne vietinės, o „germaniškosios“ kilmės. Tikėjimą kraujasiurbiais ir vampyrais autorius pagrįstai laiko ne vietiniu, o perimtu iš slavų. Tai, kad vampyrizmo, kaip vienos iš nekrofobijos formų, kilmė yra slaviška, pripažįstama ir šian-dien¹⁰. Apskritai, pasakojimų apie krauja-

siurbius ar vampyrus lietuvių tautosakoje užfiksuota palyginti nedaug ir, matyt, jie yra vėlyvi.

Baltų kraštuose kapų, kuriuose kaukolė aptikta šalia mirusiojo griaučių, surasta Prūsijoje, XIII a. Vėluvos kapinyne. Tyrimų autoriai, remdamiesi šio regiono etnografiniais šaltiniais, kapus sieja su pagoniškos laidosenos ritualais, atspindinčiais kovą su vampyrizmu tarp apkrikštytų prūsų¹¹. Autorių duomenimis, dar XVIII a. egzistavo paprotys menamiems vampyrams kastuvu nukirsti galvą ir padėti tarp kojų tikintis, kad tada jie nebegalės pakenkti gyviesiems. Šiuo atveju svarbi E. Svetiko nuoroda į Prūsų Teisyną, kuriame nustatyta, kad „negyvam žmogui galvą nukirsti arba nupjauti yra nusikaltimas, atlyginamas puse markės“¹². Taip pat E. Svetikas pažymi, jog kapų ekshumavimas ir mirusiųjų išniekinimas būdavo dažnas epidemijų metu, mat tikėta, kad „numirėliai stengiasi kuo greičiau pas save nusivaidinti gyvuosius, platina limpamas ligas, ypač epidemines“¹³. Apie šio papročio buvimą Lietuvoje randame žinių tarpukario spaudoje. Minimimi pasakojimai apie vaiduokliams kertamas galvas, taip pat – kad dar „1913 m. Vokietijoje buvo apkaltintas vyras tuo pat tikslu, ir tokiu pat būdu išniekinęs lavoną. Apie 1873 m. toje pat Vokietijoje buvo atsitikimas, kad sūnus tėvo lavonui panašiai nukirto galvą“¹⁴. Tai-gi, panašu, kad besivaidenančių mirusiųjų palaikų ekshumavimo bei išniekinimo pa-

⁹ Balys J. Dvasios ir žmonės. Bloomington, 1951, p. 8.

¹⁰ Tsaliki A. Vampires beyond legend: a bioarchaeological approach // Journal of paleopathology. Teramo (Italy). 1999, no. 2, p. 116.

¹¹ Kulakov V. I., Valuev A. A. Veluva (Alt-Wehlau), ein heidnischer Friedhof im christlichen Nadrauen // Eurasia Antiqua. Berlin, 1996, h. 2, p. 493–499.

¹² Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai, p. 155.

¹³ Balys J. Gyvi numirėliai // Vairas. 1936, t. 17, Nr. 6, p. 618.

¹⁴ K. S. Kovoje su vaiduokliais // Gimtasai kraštas. Šiauliai, 1937, t. 2–4, p. 142.

protys egzistavo ir krikščionių bendruomenėse iki pat XIX a.

Lenkų archeologai linkę visus „netradicinius“, Viduramžiais datuojamus kapus įvardyti kaip kovos su vampyrais palikimą. Tarp šių X–XIV a. datuojamų kapų patenka ir kniūbsčių, ir ant šono ar už kapinyno ribų palaidotų, ir kitaip orientuotų, giliau užkastų, užverstų akmenimis, prikaltų kuolu ir nukirsta galva mirusiųjų kapai. Pastarųjų konstatuota 10, septyniuose kapinyuose¹⁵.

Pažymėtina, kad negausiuose lietuviškuose pasakojimuose apie kraujasiurbius ir vampyrus galvos nukirtimo ir apskritai jų laidosenos papročiai neminimi¹⁶. Todėl nėra jokio pagrindo ši paprotį ir aptiktus „netradicinius“ kapus sieti su šiomis mistinėmis būtybėmis. Lietuviškuose pasakojimuose ir net mitologinėse sakmėse¹⁷ taip elgiamasi su visais nenatūralia mirtimi mirusiais ar nusidėjėliais, neduodančiais gyviesiems ramybės. Numirėliai nusiramina tik įbrukus jų galvą tarp kojų ar net pervėrus ją epušiniu kuolu, taip kaip „nekrikštytos dūšios“ nurimsta suteikus joms vardą¹⁸.

Manau, kad Kernavės senkapyje aptiktas nukirsdintos moters kapas iliustruoja nekrofobijos inspiruotą kovos su ramybės neduodančiais mirusiais ritualą. Tiesa, šiuo atveju mirusiosios galva padėta ne tarp kojų. Anot pasakojimų, tokiu atveju mirusysis galvą gali užsidėti ir vėl vaidentis, todėl galvą reikia padėti taip, kad būtų

nepasiekiamo. Galbūt todėl, tikrumo dėlei, Kernavėje palaidotai moteriškei nukirto ne tik galvą, bet ir rankas.

Palaidoti kniūbsti

Galvos nukirtimas mirusiajam – tai tik vienas mūsų sakmėse užfiksuotų būdų apsidrausti nuo nepageidaujamo velionio sugrįžimo. Šiaurės Lietuvos tautosakinėje medžiagoje yra užfiksuota mirusiųjų laidojimo kniūbsčia padėtimi prasmė: „Nuo senovės nelaikiam kirsdavę galvas žemėn ir į tarpkojį įdėdavę, kad jie nesigandytų. Bet baikos, niekai; nelaikis atėjus savo laikui, tuoj sėdąsis ir galvą, iš savo tarpkojo pasiėmęs, užsidedąs ir kyląs gandyt. Tiktai reikią kniūpsčią į duobę įguldyti, tai nelaikis ant kelių nesiklaupąs ir negalėsiąs žmonių gandyt“¹⁹ arba „Tie nelaikiai, sako, tiek metų vedžioją, kiek būtų da ant svieto gyvenę. Kad nelaikį, kavodami į žemę, nukert galvą ir į jo tarpkojį įded arba kniūpsčią paguldo, tai tokie nebegalią iš kapų beatsikelti.“²⁰ Pasakojimų, kuriuose kniūbsčias mirusysis siejamas su vaiduokliais, užrašyta ir daugiau: „Atkasus nabašniko duobę gali suprasti, ar jis naktimis vaikščioja ar ne. Jeigu vaidenasi, tai guli užvirtes kniūpsčias, nes parlėkęs iš strioko nespėja atsigulti aukštieľninkas.“²¹ Taigi, pagrindinė sakmėse ir pasakojimuose užfiksuotos laidosenos kniūbsčioje padėtyje priežastis – nekrofobija.

Daugiau ar mažiau kapų, kuriuose mirusieji palaidoti kniūbsti, surasta ne viename plačiau tyrinėtame XIV–XVII a.

¹⁵ *Żydok P.* Wczesnośredniowieczne pochówki antywampiryczne: Hereditatem Cognoscere. Warszawa, 2004, s. 46–48.

¹⁶ *Balys J.* Mirtis ir laidotuvės. Silver Spring, 1981, p. 117.

¹⁷ *Vėlius N.* Laumių dovanos. Vilnius, 1979, p. 185.

¹⁸ *Trinkūnas J.* Senieji tikėjimai: Gervėčiai. Vilnius, 1989, p. 359.

¹⁹ *Slančiauskas M.* Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai. Vilnius, 1975, p. 176.

²⁰ *Slančiauskas M.* Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai, p. 176.

²¹ *Balys J.* Mirtis ir laidotuvės. Silver Spring, 1981, p. 118.

senkapyje. E. Svetikas surinko duomenis apie 57 tokius kapus iš 27 vietų²². Šios tradicijos archajiškumą sunku įvertinti, nes ankstesniais laikotarpiais daugelyje baltiškų regionų egzistavo mirusiųjų deginimo paprotys. Tačiau tokių kapų randama ir vidurinio²³, ir vėlyvojo²⁴ geležies amžiaus kapinyuose. Vėlyvesniuose senkapiuose palaidojimų kniūbsčia procentas nėra tolygus. Plačiau tyrinėtuose Ažugirių²⁵ (Utenos r.), Skrebinų²⁶ (Jonavos r.), Piktagalio²⁷ (Anykščių r.), Sarių²⁸ (Švenčionių r.), Krūminių²⁹ (Varėnos r.), Narkūnų (Utenos r.)³⁰ senkapiuose tokių kapų apskritai nerasta. Kai kuriuose laidojimo paminkluose jų labai reta: Kavarsko³¹ (Anykščių r.) senkapyje ištirti 142 kapai ir tik vienas mirusysis palaidotas kniūbsčias, Gėluvoje³² (Raseinių r.) aptikta 360 kapų, du mirusieji palaidoti kniūbsti. Tokie kapai labai reti arba jų visai nėra vėlyviausiuose senkapiuose ir kapinėse prie bažnyčių. Kernavės XIV–XVII a. kapinėse, buvusiose bažnyčios šventoriaus teri-

torijoje, ištirta daugiau kaip 300 kapų, visi mirusieji palaidoti aukštelininki.

Sąlygine palaidojimų kniūbsčia gausa išsiskiria Alytaus³³, Kuršų³⁴ (Telšių r.), Bečių³⁵ (Ukmergės r.), Jakštaičių³⁶ (Šiaulių r.) ir Obelių³⁷ (Ukmergės r.) senkapiai. Minėti paminklai yra centrinėje, pietinėje, šiaurinėje Lietuvoje bei Žemaitijoje. Tačiau papročio laidoti kniūbsčioje padėtyje paplitimo geografijai apibrėžti šie duomenys yra nepakankami, nes, tarkim, pietrytinėje Lietuvoje šio laikotarpio senkapiai mažai tyrinėti. Apskritai, šiuo atveju patikimesnė statistinė analizė negalima, nes neturime visiškai ištirtų senkapių, neretai antropologinė medžiaga būna sunykusi.

Minėtuose penkiuose senkapiuose kapai, kuriuose mirusieji palaidoti kniūbsti, atskirų grupių nesudaro ir kitų kapų kontekste niekuo neišsiskiria. Tradiciškai yra manoma, kad jei gyvųjų santykis su mirusiuoju būdavo negatyvus, velionis turėtų būti palaidotas kitur, ne šalia bendruomenės narių, o už kapinyno ribų. Tačiau kyla klausimas, ar tradicija mirusiųjų pasaulį dalyti į dorųjų ir atstumtųjų yra pakankamai archajiška, ar atsirado krikščioniškosios ideologijos inspiruota. Problemą kiek nušviečia sakmės apie mirusius nepakrikštytus vaikus: „Iš šventoriaus kapus kunings nepriims, į sodžiaus senkapius nelaidž to sodžiaus gyventojai, į pakluones mesti kai bestijėlą – gaila ir negražu. Tai tokį be

²² Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai, p. 151.

²³ Kazakevičius V. Plinkaigalio kapinynas // Lietuvos archeologija. 1993, t. 10, p. 39.

²⁴ Varnas A. Tulpiakiemio senkapiai // Lietuvos archeologija. 1995, t. 11, p. 253.

²⁵ Urbanavičius V. Ažugirių senkapis. Lietuvos istorijos institutas (toliau LII), f. 1, b. 525.

²⁶ Urbanavičius V. Skrebinų senkapis. LII, f. 1, b. 348.

²⁷ Urbanavičius V. Piktagalio senkapis. LII, f. 1, b. 347.

²⁸ Kuncienė O. Sarių senkapis // Lietuvos archeologija. 1979, t. 1, p. 76–99.

²⁹ Volkaitė-Kulikauskienė R. Krūminių senkapis // Lietuvos archeologija. 1979, t. 1, p. 112–121.

³⁰ Volkaitė-Kulikauskienė R., Luchtanas A. Narkūnų senkapio 1976 m. tyrinėjimai // Lietuvos archeologija. 1979, t. 1, p. 101–111.

³¹ Urbanavičius V. Kavarsko „Koplyčkalnio“ senkapis. LII, f. 1, b. 412.

³² Urbanavičius V. Gėluvos senkapis. LII, f. 1, b. 508.

³³ Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai, p. 151.

³⁴ Valatkienė L. Kuršų senkapis // Lietuvos archeologija. 1995, t. 11, p. 216.

³⁵ Zabiela G. Bečių senkapis // Lietuvos archeologija. 1995, t. 11, p. 337.

³⁶ Urbanavičius V. Jakštaičių senkapis // Lietuvos archeologija. 1979, t. 1, p. 125.

³⁷ Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Obelių kapinynas // Lietuvos archeologija. 1988, t. 6, p. 46.

krikšto numirusį arba negyvą gimusį kavoj naktį, slapta: ar namie kur po pamatu pa-raus, arba į senkapius lauke.“ Taigi, anks-tyvesniuose senkapiuose ramybę galėjo surasti mirusieji, dėl tam tikrų priežasčių negalėję būti palaidoti bažnyčių šventoriuose. Tai indikuoja ankstesnę tradiciją viename senkapyje laidoti visus mirusiuosius. J. Balys yra pažymėjęs, kad „vargšės atgailaujančios dūšios“ sąvoka, taip pat sakmės, kuriose dominuoja nusikaltimo ir bausmės pomirtiniame gyvenime motyvas, atsirado tikrai dėl krikščionybės įtakos³⁸. Todėl suprantama, kad uždaroje sakralizuotoje šventoriaus erdvėje nekrikštams, nuodėmingiesiems ir kitiems netikėliams vietos neatsirasdavo. Matyt, ne taip griežtai pomirtinis pasaulis buvo graduojamas senkapius palikusiose periferinėse kaimo bendruomenėse, kur sinkretizmas ilgą laiką buvo svarbus religinių pažiūrų ir tikėjimų bruožas. „Vėlių kalnelis“ – visada buvo suprantamas kaip visų mirusiųjų Anapilis. Tuomet nebuvo kito pasaulio anapus, atitinkančio krikščioniškąjį „čysčių“ arba „peklą“. Todėl šventorių krikščioniškose kapinaitėse „netradicinių“ kapų aptinkama labai retai. Visi „kitokie“ būdavo laidojami už šventoriaus ribų.

Bažnyčių šventorių aplinka archeologiškai yra mažai tyrinėta, todėl duomenų apie palaidotuosius už jų ribų turime labai nedaug. Štai keturiais šimtmečiais anksčiau apsikrikštijusių švedų Lundo mieste dėl sparčios urbanizacijos ištirta apie 10 000 kapų miesto teritorijoje, buvusių bažnyčių šventoriuose. Visi be išimčių mirusieji palaidoti tradiciškai aukštelininki. Aptikta tik 30 kapų, kuriuose mirusieji palaidoti netradiciškai, taip pat ir nukirsdinti, tačiau visi

šie kapai surasti ne kapinėse arba net už miesto sienų³⁹. Manoma, kad tai yra arba egzekucijų aukos (visuomeninis motyvas), arba savižudžių, gimusių negyvų kūdikių, kriminalinių aukų kapai (individualus motyvas). Bet kokiu atveju akivaizdu, kad gilesnes krikščioniškas tradicijas turinčiuose miestuose netradiciškai palaidotųjų procentas yra be galo mažas, o laidojimo paminklų ribose faktiškai nulinis.

Taigi, visi senkapių teritorijose aptinkami mirusiųjų, palaidotų „netradiciškai“, kapai rodo tuomet dar egzistavusį sakralinį pomirtinio pasaulio suvokimą. Krikščioniškose kapinėse kitaip laidoti tik kuniagai – skirtingai nuo kitų bendruomenės narių galva orientuoti į rytus, o ne į vakarus, tai yra veidu į mirusius parapijiečius.

Mirusiųjų, palaidotų kniūbsčioje padėtyje, daugiausia aptikta Obelių senkapyje – 9 (9,89 % visų kapų), 5 (9,25 %) mirusieji kniūbsti palaidoti Kuršuose, 3 (3,22 %) Bečiuose, 2 (0,93 %) Jakštaičiuose. Kernavės senkapyje kniūbsti palaidoti 3 (1,02 %) mirusieji (du jų pusiau ant šono). Procentinė „netradiciškai“ palaidotų mirusiųjų išraiška yra netikslai, nes kai kurių kapų, ypač Bečių bei Kernavės senkapiuose, osteologinė medžiaga buvo visiškai sunykusi. Alytaus kapinyne aptikti 8 kniūbsti palaidoti mirusieji, tačiau tai tesudaro 0,7 % visų kapų.

Kodėl, dėl kokių priežasčių šie žmonės palaidoti kitaip nei visi, kas jie buvo ir kuo skyrėsi nuo kitų mirtingųjų? Detalesnė šių kapų bei jų inventorių analizė dalį šių klausimų išsprendžia. Visi 16 Obeliuose, Kuršuose bei Jakštaičiuose palaidoti kniūbsti

³⁹ Carelli P. We are not all equal in the face of death. Profane Graves in medieval Lund // Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1993–1994. Lund, 1994, vol. 10, p. 43–59.

³⁸ Balys J. Dvasios ir žmonės, p. 8–9.

mirusieji buvo senyvo tiems laikams amžiaus – daugiau kaip 40 metų vyrai. Bečiuose, 37 kape palaidota 30–35 metų moteris, tačiau abejojama, ar tikrai kniūbsčia. 55 kape taip pat aptikta moteris (nėščia?), tačiau ji gulėjo labiau ant dešinio šono. Apskritai, Bečių senkapyje kapų osteologinė medžiaga labai prastai išlikusi bei apardyta ariant, todėl tiksliai mirusiųjų padėtis lieka neaiški. Tik 87 kape aptiktas neabejotinai kniūbsčio 40–45 metų vyro palaidojimas. Kernavėje 25–30 metų vyras (86 kapas) ir 50–55 metų moteris vėlgi palaidoti nevisiškai kniūbsti, o kiek ant dešinio šono. Tik 155 kape 30–35 metų vyras gulėjo visiškai kniūbsčias. Tačiau, lyginant su minėta pagyvenusių vyrų kapų serija Obelių, Kuršų ir Jakštaičių senkapiuose, jo griaučių padėtis yra išskirtinė, toli gražu neprimenantį amžinam poilsiui palaidoto žmogaus padėties.

„Netradiciniai“ senyvo amžiaus vyrų kapai minėtuose kapinyuose atskirų grupių nesudaro. Jie nėra už paminklo ribų. Taigi mirusieji nebuvo bendruomenės eliminuojami, o tiesiog dėl mums nežinomų priežasčių palaidoti kitaip. Kad „netradiciškai“ palaidotų mirusiųjų ir gyvųjų santykis nebuvo negatyvus, rodo kapų inventoriai. Vyrai palaidoti karstuose, su gausiomis įkapėmis. Dalis radinių rodo, kad mirusieji priklausė karių luomui. Kuršų senkapyje aptikti tik 5 kirviai, bet net 3 jų – būtent kniūbsčių palaidotų vyrų kapuose. Kai kurie kirviai galėjo būti naudojami ir kaip darbo įrankiai, tačiau 44 kapo kirvis yra vėdukliniais ašmenimis, o tai būdinga tik kovos kirviams. Tame pačiame kape aptiktas ir ietigalis. Visi „netradiciniai“ kapai Obeliuose taip pat turtingi įkapių: 131 kape mirusysis palaidotas karste, į kapą įdėtas kirvis, ietigalis, peilis,

piniginė, skustuvas. Mirusysis dėvėjo diržą (rasta sagtis bei dvi grandys) ir buvo susisegęs pasagine sege. Be to, kape aptikta paukščio kaulų – tai yra paaukoto maisto kelionei į Anapilį. Paukščio kaulų surasta ir ne mažiau turtingame kniūbsčia palaidoto vyro kape nr. 141. Jakštaičiuose 41 kape kniūbsčias vyras taip pat palaidotas karste, aptiktas kirvis, 7 žiedai, 2 peiliai bei paukščio kaulų. Taigi, išskirtinė įkapių gausa daugelyje palaidojimų kniūbsčia rodo, kad tai yra pasiturinčių bendruomenės narių, gal būt karių kapai. Mirusieji palaidoti pagarbiai, tarp kitų bendruomenės narių. Vienintelis išskirtinis šių kapų bruožas – laidosena kniūbsčioje padėtyje. Šiuo atveju mirusiojo apvertimas ir palaidojimas veidu į žemę yra esminis ritualas, apibūdinantis patį mirusįjį, jo statusą bendruomenėje. Tačiau netradicinės laidosenos motyvas gali būti ne mirusiojo asmuo, o jo mirties priežastis. Etnografijos duomenimis, pagrindinė tokios laidosenos priežastis būdavo nelaimė mirtis: savižudybė, nelaimingi atsitikimai, nužudymas. Bent jau Obelių ir Kuršų senkapiuose savižudžių ar mirusių dėl nelaimingo atsitikimo kapų rasta aiškiai per daug, be to, visi jie yra vienos amžiaus grupės ir tik vyrai. Tikėtinausia, kad kniūbsčia palaidotieji yra žuvę karių luomo atstovai. Tai patvirtina ir ginklų gausa šiuose kapuose. Archeologinių tyrimų Obeliuose autorių nuomonė šiuo klausimu yra kitokia. Paprotys laidoti kniūbsčia siejamas su chronologija. Teigiama, kad „netradiciniai“ kapai yra šiek tiek ankstyvesni ir priklauso laidojimo papročio keitimosi laikotarpiui, t. y. perėjimui nuo deginimo prie nedeginimo⁴⁰. Tačiau

⁴⁰ Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Obelių kapinynas // Lietuvos archeologija. 1988, t. 6, p. 46.

tokiu atveju lieka neaišku, kodėl tuo, šiek tiek ankstyvesniu, laikotarpiu mirdavo tik pagyvenę, turtingi vyrai. Turint omenyje to meto politines realijas, vos ne kasmetinius susidūrimus su Vokiečių ordinu, tampa suprantamas didelis karių kapų Obelių kapinyne procentas.

Ritualinis mirusiojo apvertimas buvo plačiai paplitęs slaviškoje laidosenos tradicijoje. Po kulminacinio mirusiojo išnešimo iš namų jo sugrįžimas tapdavo nepageidaujamas ir net pavojingas. Todėl perėjimas į kitą – mirusiųjų pasaulį būdavo įprasminamas velionio arba daiktų, susijusių su mirusiuoju, apvertimu⁴¹. Burtininkai, kad negrįžtų, prieš mirtį patys prašydavę, kad iš trobos juos išneštų ne kojomis, o galva į priekį, o prie pirmos upės nešant sustojus, karste apverstų ir perpjautų pėdas bei kelių gyslas⁴². Apskritai, apversto (tiek vertikalia, tiek horizontalia kryptimis) daikto arba išvirkščio drabužio prasmė daugelyje tradicijų tapatinama su mirusiųjų pasauliu. Eidami pas burtininką, kuris dažnai suprantamas kaip tarpininkas tarp gyvųjų ir mirusiųjų, apsilvkdavo išvirkščius marškinius, kad neapkerėtų⁴³. Prasmingos saktmės apie kovą su puolančiais numirėliais. Pasakojama, kad tokiu atveju reikia skubiai apversti visus daiktus namuose, tačiau šeimininkė paprastai ką nors pamiršdavo apversti ir ją mirusysis nužudydavo. Taigi, matyt, mirusįjį laidojant kniūbsčią, t. y. apversta, stengtasi atriboti jį nuo gy-

vųjų pasaulio, užkirsti bet kokią galimybę jam sugrįžti. Skiriasi tik tokios laidosenos priežastys, slypinčios mirusiojo asmenyje (burtininkai) arba mirties priežastyje (žuvę, nelaikiai).

Visiškai kitaip Lietuvos senkapiuose aptinkamus kniūbsčiai palaidotus mirusiuosius interpretuoja E. Svetikas. Jo nuomone, kadangi „Viduramžiais buvo paplitęs reiškinys, kada atgailautojai visų akivaizdoje puldavo kniūbsčiomis, išpažindami didžiąsias nuodėmes“, „... pagal liturginės praktikos pavyzdžius galima spręsti, kad kniūbsčiai buvo laidojami tik labai religingi žmonės, greičiausiai jų pageidavimu“⁴⁴. Vis dėlto, sunku suprasti, kaip, matyt, kovų su krikščionimis ragavę Obelių ar Kuršų vyrai staiga tapo religingi žmonės ir jų pačių prašymu su visais ginklais bei papuošalais nugrimzdzo į amžiną atgailą, užmiršę net visų mirusiųjų prisikėlimą. Ir visa tai vyksta vargu ar lietuviškai apie krikščioniškas tiesas girdėjusioje provincijoje. Juo labiau su tokia laidosenos forma neteko susidurti pačių krikščionių laidotuvių praktikoje.

Senkapiuose tyrinėtų „netradicinių“ kapų bei tautosakinių duomenų kontekste lengviau interpretuoti Kernavėje aptikto kniūbsčioje padėtyje palaidoto vyro laidoseną. Panašu, kad jis buvo įstumtas arba įmestas į duobę. Rankų kaulai įsirėmę plaštakomis į duobės dugną, dešinė koja sulenkta kampu ir guli ant kairiosios. Mirusysis neturėjo jokių įkapių, palaidotas be karsto. Panašu, kad vyras kapo duobėje ir buvo nužudytas. Tai liudija griaučių padėtis kape, taip pat daugybiniai mortaliniai pakauškaulio žvyno lūžiai nuo smūgių į

⁴¹ Толстой Н. И. Переворачивание предметов в славянском погребальном обряде: Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Москва, 1990, с. 119.

⁴² Толстой Н. И. Переворачивание предметов в славянском погребальном обряде: Исследования в области балто-славянской духовной культуры, с. 119.

⁴³ Elisonas J. Burtai, Panevėžio apsk. J. Elisono surinkti // Tauta ir žodis. Kaunas, 1925, t. 3, p. 348.

⁴⁴ Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai, p. 151.

galvą. Šiuo atveju įtikinamiausia yra egzekucijos versija. Kapas aptiktas senkapio ribose, mirusysis orientuotas, kaip ir kiti, galva į vakarus. Tai leidžia manyti, kad tokios brutalios mirties bei laidosenos priežastys buvo visuomeninės. Asmeniniais, taigi kriminaliniais motyvais nužudytas vyras būtų užkastas, „palaidotas“ kur nors kitur, slapta. 155 kapo vyrą su kituose senkapiuose aptiktais turtingais „netradiciniais“ kapais sieja tik viena – nelaimė mirtis, ir gyvųjų nenoras, kad jis sugrižtų. Tai lėmė laidoseną kniūbsčioje padėtyje. Tačiau gyvųjų ir mirusiųjų santykis šiais atvejais buvo kardinaliai priešingas: Kernavėje pabrėžtinai negatyvus, kituose paminkluose neabejotinai teigiamas. Taigi, tai yra vienas ryškesnių mirties priežasties ir laidosenos ritualo koreliacijos pavyzdžių. Kokia buvo Kernavėje nužudyto vyro egzekucijos priežastis, lieka neaišku.

E. Svetikas Alytaus kapinyne išskiria dar vieną „netradicinių“ kapų grupę – įmestieji. Autorius konstatavo daugiau kaip 40 alytiškių kapų, kuriuose palaidotieji išsiskiria neįprasta kojų bei rankų padėtimi. Tai rodo, jog šių mirusiųjų palaidoti buvo paprasčiausiai įmesti į duobę ir užkasti. Įmestieji kapai dominuoja grupiniuose kapuose. Visa tai rodo, kad palaikai į duobes būdavo metami tik ekstremaliais atvejais, neturint galimybių palaidoti pagal prideramus papročius, matyt, maro epidemijų metu⁴⁵. O Kernavėje į duobę įmesto kniūbsčio vyro mirties priežastis yra akivaizdžiai kitokio pobūdžio.

Aptinkamų „netradicinių“ kapų nereikėtų beatodairiškai sieti su tam tikru mirusiųjų laidosenos ritualu ar papročiais. Ži-

noma atvejų, kai mirusiojo guldymo į kapą padėtį nulemdavo tam tikros pataloginės priežastys. Plinkaigalio (V–VI a.) kapinyne, 177 kape, 25–30 metų moteris palaidota ant dešinio šono, per kelius suriestomis kojomis, nes sirgo tuberkulioziniu spondilitu, kuris pažeidė šešis apatinius krūtinės stuburo slankstelius⁴⁶. Dažnai tokių pataloginių atvejų ir jų nulemtos „netradicinės“ laidosenos neįmanoma konstatuoti dėl prastai išlikusios osteologinės medžiagos.

Kernavės senkapyje, 86 kape palaidotas pusiau kniūbsčias, pusiau ant dešinio šono 25–30 metų vyras, 142 kape panašioje padėtyje paguldyta 50–55 metų moteris, 153 kape 15–17 metų amžiaus vyro (?) griaučiai gulėjo ant dešinio šono. Visų šių kapų griaučiai labai prastai išlikę, todėl neaišku, ar mirusieji turėjo stuburo ar kitokių patalogijų. Dėl tos pačios priežasties lyties ir amžiaus diagnostika yra apytikrė.

„Miegantys“ vaikai

„Netradiciniais“ lietuviškoje istoriografijoje taip pat įvardijami kapai, kuriuose mirusieji palaidoti ant šono. Paprastai mirusiojo guldymas kape ant šono siejamas su miego poza. Ji buvo būdingiausia ankstyviausiems akmens amžiaus kapams, tai yra laikotarpiui, kai atskiros nuo kūno dvasios samprata neegzistavo. Viduramžių senkapiuose ši mirusiųjų padėtis taip pat aptinkama. E. Svetiko duomenimis, tokių kapų yra apie 80 iš 32 Lietuvos senkapių⁴⁷. Mirusieji palaidoti ant šono aptinkami tarp kitų kapų, jų kapų inventoriai iš bendro

⁴⁶ Jankauskas R. Ligų pėdsakai Plinkaigalio žmonių kauluose // Archeologiniai tyrimai Lietuvoje 1982–1983 metais. 1984, p. 153–154.

⁴⁷ Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai, p. 150.

⁴⁵ Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai, p. 151–152.

konteksto niekuo neišsiskiria. Tačiau pastebėtas aiškus tokios laidosenos ir mirusiųjų amžiaus grupių ryšys. Karmėlavos⁴⁸ (Kauno r.) senkapyje visi 5 palaidotieji ant šono buvo vaikai. Diktaruose (Anykščių r.) taip pat visi 3 tokie kapai buvo vaikų. Kuršų (Telšių r.) senkapyje ant šono buvo palaidoti net 5 vaikai. Po vieną ant šono palaidoto vaiko kapą surasta Gėluvos (Raseinių r.), Ažugirių (Utenos r.), Bečių (Ukmergės r.), Jakštaičių (Šiaulių r.) ir kituose senkapiuose. Mažai ką galime pasakyti apie kūdikių laidoseną, nes jų kaulai dažniausiai būna visiškai sunykę.

Alytaus senkapyje aptikti 9 ant šono palaidoti mirusieji. 2 iš jų buvo kūdikiai, po vieną 4–4,5 bei 9,5–10 metų vaiką, vienas 14–16 metų paauglys, 2 vyrai ir 2 moterys. E. Svetiko nuomone, vienas vyrų galėjo būti į duobę įmestas, kitą lyg norėta paguldyti priklaususį ir besimeldžiantį. Vienos moters mažajame dubenyje aptikta vaisiaus kaukolės fragmentų, tai galėjo būti tokio palaidojimo priežastis⁴⁹. Taigi, kitos moters atveju vaisiaus kaulai galėjo ir neišklikti. Kad ir kaip ten būtų, Alytaus senkapyje, kaip ir pirmiau minėtuose laidojimo paminkluose, tarp palaidotųjų ant šono aiškiai dominuoja nesubrendę individai.

Mūsų tautosakos šaltiniuose užuominų, iliustruojančių vaiko laidoseną ant šono, aptikti nepavyko. Daugelyje sakmių pasakojama tik apie nepakrikštytų vaikų kančias ir norą būti pakrikštytiems. Tačiau kiekvieno vaiko mirtis, be abejo, būdavo nelaukta ir nelaikė. Likdavo nenugyventas gyvenimas, ir artimiesiems sunku buvo su tuo susitaikyti. Spekuliatyvu, tačiau tikė-

tina, jog laidosena ant šono simbolizavo miego pozą įkūnijusią ramų nutrūkusios gyvybės tęstinumą. Galbūt vaiko netektis artimiesiems buvo švelnesnė, ne tokia skausminga, mirtį sutapatinus su miegu. E. Svetikas pateikia kitokią šių kapų interpretaciją: „Kai kurie mirusieji galėjo būti laidojami siekiant juos paguldyti taip, jog jie atrodytų kaip pamaldūs atgailaujantys nusidėjėliai“⁵⁰ ... galbūt, tačiau neaišku, už kokias nuodėmes.

Išvados

1. Viduramžių senkapiuose aptinkami „netradiciniai“ kapai – nukirsdinti mirusieji, palaidoti kniūbsti arba ant šono, – yra ne atsitiktiniai ir ne individualaus pobūdžio. Jų visuma atspindi pagoniškujų laidosenos tradicijų, tam tikrų papročių bei ritualų tęstinumą.
2. Vadinamieji „netradiciniai“ kapai Viduramžių senkapiuose, jų gausa rodo, kad tuo metu pagoniškas pomirtinio pasaulio suvokimas, archajiški laidosenos papročiai bei ritualai ir naujos krikščionybės inspiruotos tradicijos egzistavo vienu metu ir ilgą laiką, o tai yra būdinga sinkretinių religinių pažiūrų bendruomenei.
3. Mirusiųjų laidojimas kitokioje padėtyje buvo suprantamas kaip siekis palengvinti mirusiojo dalią kelyje į mirusiųjų pasaulį. Taip pat neordinarinės laidosenos ritualai sietini su nekrofobinio pobūdžio tikėjimais, jais siekta išvengti nepageidaujamo mirusiųjų sugrįžimo.
4. Nukirsdinti mirusieji – be galvų, galūnių – siedintini ne su laidosenos tradicijomis, o su ekshumacija bei palai-

⁴⁸ Rickevičiūtė K. Karmėlavos senkapis. LII, f. 1, b. 451, 501, 597.

⁴⁹ Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai, p. 150.

⁵⁰ Svetikas E. Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai, p. 151.

- kų išniekinimu bijant, kad numirėlis nesugrįžtų. Pasak tautosakinių klodų, pas mus tokiais dažniausiai tapdavo ne laiku numirę arba nusidėję. Krikščioniškose bendruomenėse pomirtinis nukirsdinimas siejamas su kova prieš vampyrus arba prieš masinių epidemijų metu ligas užtraukusius mirusiuosius.
5. „Besiblaškančios dūšios“, o kartu ir dažniausia laidosenos kniūbsčia arba ant šono priežastis – nelaikė, netikė-

ta, per ankstyva mirtis. Ginklų gausa kniūbsčių palaidotų vyrų kapuose suponuoja mintį, kad tai gali būti žuvusių karių kapai.

6. „Netradicinės“ laidosenos papročiai senkapuose nyko įsigalint krikščioniškajai pomirtinio pasaulio suvokimo sampratai, taip pat tradicijai laidoti bažnyčių šventoriuose bei pašventintose kapinių erdvėse.

THE RETURNING DEAD: UNCONVENTIONAL INHUMATIONS IN MEDIEVAL LITHUANIA

Gintautas Vėlius

S u m m a r y

The paper analyses unconventional burials in Christian Lithuania in the 14th–17th centuries. The burials contain either headless or limbless bodies buried with face downwards or on their side; such inhumations are not to be attributed as occasional or entirely exceptive ones. These burials in substance do reflect the continuity of some certain pagan burial rituals and traditions.

The great number of so-called unconventional inhumations in the medieval Lithuania depict the permanent co-existence of both pagan post-existential concepts and rituals and the new Christian ones; such manner of beliefs is significant for a religiously syncretic society.

Burial in unconventional position has been understood as an alleviation for the dead spirit on its way to the other world. Such rituals are also to be related with necrophobic beliefs as a way of avoiding the return of ineligious dead.

The decollated individuals are to be related not with conventional burial traditions, but with desecrative exhumation, caused by the fear of the returning dead. According to Lithuanian folklore, such were untimely passed-away or greatly sinful persons. In Christian societies such posthumous decollations correlated with fight against vampires or with persons which caused pestilences.

As the main reason of unquiet spirits, herewith of burials on the face or on a side of the body, should be determined an amiss, unexpected death. The great number of weapons in prone male burials presuppose attributing the latter as the graves of warriors fallen in battle.

Unconventional burial traditions gradually vanished due to entrenchment of Christian concept of post-existence as well as due to burials in churchyards and sanctified cemeteries.

*Įteikta 2010 03 29
Parengta skelbti 2010 04 16*